

“SOSYAL DİYALOG” BİTTİ YAŞASIN 2000’LERİN LIBERAL MONOLOĞU!!!

Gaye YILMAZ

DİSK/Birleşik Metal-İş Sendikası Uluslar arası İlişkiler Uzmanı

“Çatışma” kavramı genelde sadece militarist bir kavram gibi algılanıyor olsa da bu kelime, özü itibarıyla her türlü karşıtlığı ve savaşlar da dahil olmak üzere bu karşıtlıklardan türeyen, sistemi tehdit eden olaylar bütününe kapsamaktadır. Tıpkı General Eisenhower’ın 1951 yılında Amerikan Kongresine verdiği brifing sırasında değindiği(1) gibi kapitalizm, bir yandan işçi sınıfı ile sermaye sınıfı arasında fakat bir yandan da eşitsiz gelişim yarası yüzünden sermayenin kendi içinde sürekli çatışmaların kaçınılmaz olduğu bir sistemdir. Bu nedenle ve özellikle de ikinci dünya savaşının hemen ardından önceleri “çatışmaların çözümlenmesi” (Conflict Resolution) son dönemde aldığı yeni ekle ise “çatışmaların engellenmesi” (Conflict Prevention) sistemlerine özel bir önem atfetmiş, bu sistemlerin gerekli hale getirdiği kurumları tarihsel süreç içinde oluşturma konusuna ayrı bir öncelik vermiştir. İkinci dünya savaşının bu gelişmedeki rolünü güçlendiren en temel iki olgudan bir tanesi, savaş sonrasında reel sosyalizmin artık ciddi bir tehdit haline gelecek biçimde orta Avrupa’ya kadar yayılması, diğeri ise 50’li yıllardaki sermaye birikim modelinin emek yoğun, Fordist bir üretim tarzına endekslenmiş olmasıdır.

Bugün ciddi olarak tartışılıyor olsa da işçi sınıfı iktidarını temsil eden Sovyetler ve Dođu Blođu’nun hemen yanı başındaki Batı Avrupa başta

olmak üzere tüm kapitalist dünyanın bir laboratuvar, bir uygulama alanı olarak kabul edildiği; 1945’lerde başlatılan ve her alanda çatışmaları “diyalog süreçleri üzerinden” en aza indirmeyi amaçlayan bu projenin önemli birkaç ayağından birini BM(Birleşmiş Milletler) oluşturmuştur. BM’in amacı, kurulduğu günden beri devletler arasındaki siyasi çıkar çatışmalarını müzakereler yoluyla aşmak biçiminde tanımlanmış; “Birlik” halindeki sosyalist bloğa alternatif olarak kapitalist bir Birlik yaratılmak amaçlanmıştır. Projenin ekonomiyle ilgili ayağında ise eski adıyla GATT (Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması) ya da yeni adıyla WTO (Dünya Ticaret Örgütü), IMF (Uluslar arası Para Fonu) ve WB (Dünya Bankası) bulunmaktadır. İşlevleri ve misyonları bütün toplumlar tarafından gayet iyi bilinen Bretton Woods İkizlerini yani IMF ve WB’yi bir kenara bırakacak olursak, WTO da tıpkı BM gibi devletlerarası bir kuruluştur ve GATT adıyla BM bünyesinden doğmuştur. Amaç yine aynıdır: Devletler arasındaki ekonomik çıkar çatışmalarını savaşlara dönüşmeden önce önleyebilmek; ya da daha doğru bir ifadeyle olabildiğince ertelemek ve bunun gerçekleşmesi için devletlerin aynı ekonomik adımları aynı takvimlerle atmasını (equal footing), böylece sistemin eşitsiz gelişimini az da olsa perdeleyebilmeyi sağlamak. Sistem, BM ve WTO gibi kurumlarıyla kendi iç çatışmalarını ötelemeyi hedeflemiştir.

İşçi sınıfı ile sermaye sınıfı arasındaki çatışmaları yani sistemin temel çelişmesini devletlerarası müzakereler üzerinden aşmayı hedefleyerek oluşturulan bir diğer yapı da ILO (Uluslar arası Çalışma Örgütü)dür. ILO'nun kurulduğu tarihsel süreci, savaştan yeni çıkmış olması ve Fordist üretim tarzı dolayısıyla istihdamın yüksek, işsizliğin ise son derece düşük olduğu; aynı gerekçeden ötürü ve sosyalist sistemin kazandırdığı ivmenin de yardımı ile işçi sınıfı içinde güçlü bir örgütlülüğün bulunduğu ve hatta sermayenin, işçi sınıfı ile uzlaş-

İşçi sınıfı ile sermaye sınıfı arasındaki çatışmaları yani kapitalist sistemin temel çelişmesini devletler arası müzakereler üzerinden aşmayı hedefleyerek oluşturulan ILO, 1970'li yılların sonlarına kadar çalışanların hak ve özgürlüklerini savunan bir kurum görüntüsü vermiştir. Ama unutulmamalıdır ki; kapitalizmin devlet mekanizmaları sistemin adaletsizliklerini, sivriliklerini bir nebze olsun giderecek fakat sermaye birikim süreçlerinin hızlandırılmasına yardımcı olacak yapılar olarak kurgulanmıştır.

manın dışında pek fazla seçeneğinin bulunmadığı; hızlı bir üretim artışı öngörüldüğü için işçi sınıfına, kapitalist sistem içinde bir kurumsallaşmanın yaratılmasının adeta şart haline geldiği bir sosyo-ekonomik ortam biçiminde özetlemek mümkündür. ILO Başkanı Juan Somavia'nın 1999 yılı Kasım ayı sonunda Seattle'daki WTO Zirvesi sırasında bir TV röportajında aktardığı şu cümle, çizdiğimiz sosyo-ekonomik panoramanın bir başka ifade biçimini yansıtmaktadır: "ILO ve bugünkü WTO'nun eski adıyla GATT'ın kuruluş süreçleri aynı yıllara rastlar. O dönemde, bu iki kurum hemen hemen eşit güce ve etkinliğe sahipti. Ancak bugün WTO'nun ulaştığı etki ve yaptırım gücüne baktığımızda ILO'nun ne kadar geride kaldığını görüyoruz. Aradan geçen sürede ne oldu?" ILO Başkanı Somavia'nın bu cümlesi, 50'li yıllarda ILO'nun çok güçlü bir yapı olduğu biçiminde yorumlanamaz. Ancak, gerek GATT gerekse ILO o tarihlerde he-

nüz rüstünü ispat etmeye çalışan emekleme sürecindeki yapıları. Uluslar arası ticaret ve yatırımların bugünkü gelişmişlik düzeyinin çok gerisinde bulunması dolayısıyla GATT'ın işlevlerinin çok sınırlı olması yüzünden gerçekten de bu iki örgüt eşit güce (ya da güçsüzlüğe) sahip iki yapı olarak ortaya çıkmıştır. Yani bu görece eşitliğin temelinde ILO'nun gücünden ziyade GATT'ın işlevsizliği rol oynamıştır.

ILO'nun kuruluş gerekçesi ve süreci ile Türkiye'de 61 Anayasası ile birlikte başlayan fakat kısa ömürlü olan demokratik ve sosyal reformlar arasında bir benzerlik ilişkisi kurmak mümkündür. Ülkedeki feodal yapıların tasfiyesi ve sanayi burjuvazisinin oluşturulması ve güçlendirilmesini amaçlayan 60 ihtilâlini, işçi sınıfının gücü ve mücadele geleneği ile açıklayabilmek gerçekten kolay değildir. Çünkü o tarihte, olgunlaşmış, direngen bir işçi sınıfının varlığından bile söz etmek kuşku götürür. Ama ihtilâlin hedefi de zaten kapitalist sınıfları yaratmaktır. Öncelikle tarımla uğraşan köy kökenli insanları metropollerde sanayi işçisi olmaya özendirecek adımların atılması gerekmiştir. Bu nedenle tarımda çalışırken sosyal güvenlik hakkından mahrum olan kitlelere, kente gelip fabrikalarda çalışmaya başlamayı kabul etmeleri halinde gelecekle rinin güvence altına alınacağı gösterilmiş ve bunun için premature durumda olan sosyal güvenlik sisteminin kurumsallaştırılması yönünde önemli adımlar atılmıştır. Aynı kitlelerin, büyük ölçekli sanayi tesislerinde, binlercesi bir arada işçi olarak çalışmaya başladıklarında örgütlenmeye çalışacakları da öngörülmüştür. Eğer işçi örgütlenmesi için meşru, hukuksal bir zemin yaratılmayacak olursa, bu örgütlenme girişimleri yer altına itilmiş olacak ve kontrol dışı kalan işçi sınıfı örgütlenmesinin sonuçları çok daha katlanılmaz olabilecektir. Bu öngörüler sonucunda, 1963 yılında Toplu Sözleşme, Grev ve Lokavt Yasası ile Sendikalar Yasası çıkarılmıştır.

Aslında ILO, kurulduğu sırada da bir işçi sınıfı örgütü olarak kurgulanmamış, baştan beri hep üçlü temsil yapısıyla işletilmiştir. Bu üçlü yapının bir ayağını hükümetler, bir ayağını işveren örgütleri bir ayağını da işçi örgütleri oluşturmaktadır. İlk anda, eşit ve adil gibi görünen bu işleyiş, sınıf perspektifi ile analiz edildiğinde işçi sınıfının her koşulda daha işin başında 2-1 yenik başladığını görmek

Gelişmiş batı ülkeleri hatta AB (Avrupa Birliği) devletleri de dahil olmak üzere pek çok üye devlet, tabir yerindeyse “yan çizmektedir”. Örneğin AB-15’de ILO’nun en temel sözleşmelerinin bile önemli bölümünü yasalarına geçirmemiş devlet sayısı 10’dur.

zor değildir. Sınıflı sistemlerde devletin, egemen sınıfın çıkarlarını korumak ve geliştirmek üzere yapılanmış olması dolayısıyla hükümetler ve işveren örgütleri genelde ittifak halinde hareket etmektedirler. Bu anlamda ILO temsil sistemini biri zayıf diğeri ise güçlü, iki yapıdan oluşan eşitsiz, bir ikili sistem olarak tanımlamak daha doğrudur. Bu doğasına rağmen ILO, ilk kurulduğu yıllarda, hatta 70’lerin sonlarına kadar çalışanların hak ve özgürlüklerini savunan bir kurum görüntüsü vermiştir. Ama un-

tulmamalıdır ki, yine kapitalizmin devlet mekanizmaları da, sistemin adaletsizliğini, sivriliklerini bir nebze olsun giderecek fakat sermaye birikim süreçlerinin hızlandırılmasına da yardımcı olacak yapılar olarak kurgulanmıştır.

ILO’nun bugün değişmiş gibi görünmesinin ardında yatan asıl dinamik te, aslında birbiriyle çatışan bu iki hedefin, yani bir yandan sistemin adaletsizlikleri minimize edilirken bir yandan da sermaye birikim sürecine destek olmak hedeflerinin, bugün doğasına uygun bir biçimde tekleşmesidir. Başka bir deyişle, geçmişte, işçi sınıfı güçlü ve örgütlü-yken sınıftan yana karar ve söylemleriyle gerilimleri azaltan, bu tavrıyla belki de pek çok ülkede yaşanması muhtemel sosyalist devrimlerin önlenmesinde önemli rol üstlendiği bile düşünülebilecek ILO da sermaye birikim sürecine katkıda bulunmuştur, bugünkü kurum ve kurallarıyla işçi sınıfını yeni sürece uyumlaştırmaya çalışan ILO yine sermaye birikim sürecine katkı vermektedir. Çünkü kapitalist sistem açısından artık, işçi sınıfından yana olan karar ve söylemlere ya da taviz vermeye gerek kalmamıştır. Kapitalist sistem kendi kurumlarını, kendi ihtiyaçlarına uygun olarak dönüştürmektedir.

Öte yandan ILO’nun yaygın şekilde bilinen imajına aykırı bir diğer durum da örgüt kararlarının bağlayıcılığı ile ilgilidir. Bütün diğer uluslar arası anlaşmalarda olduğu gibi ILO’nun sözleşme ve

tavsiye kararları da önce Cenevre’deki Konferanslarda onaylanmakta (adoption) ardından da sıra üye devletlerin bu sözleşmeleri kendi meclislerinde de onaylatması ve iç yasalarını imza attıkları bu anlaşmalara uyumlu hale getirmesine (ratification) gelmektedir. Gelişmiş batı ülkeleri hatta AB (Avrupa Birliği) devletleri de dahil olmak üzere pek çok üye devlet, sürecin ikinci aşamasına geldiğinde tabir yerindeyse “yan çizmektedir”. Örneğin AB-15’de ILO’nun en temel sözleşmelerinin bile önemli bölümünü yasalarına geçirmemiş devlet sayısı 10’dur (2). Oysa, ticaret ve yatırımla ilgili uluslar arası anlaşmaların uygulama aşaması da dahil olmak üzere gereğini yapmama, son derece katı cezai şartlara bağlanmış durumdadır. Yine AB’den örnekleme yapacak olursak, AB’nin hormonlu olduğu gerekçesiyle ABD’den et ithalatına izin vermeyeceğini duyurması sonucunda ABD, WTO’nun tahkim mekanizmasına şikayette bulunmuş ve AB, Tahkim’in aldığı karşı ambargo kararına dayanamayarak kendi sağlık tüzüklerinde değişiklik yapmak suretiyle hormonlu et ithalatına izin vermek zorunda kalmıştır. Daha da ilginç, dış-ekonomik ilişkilerde alınan kararlar tüm AB düzeyinde uygulandığı halde, ILO sözleşmeleri karşısında AB devletlerinin her biri uygulamama keyfiyetine sahiptir ve bu ihlallerin ciddi bir yaptırımını bulunmamaktadır.

ILO’nun 2000’li yıllardaki gündeminin belirleyicisi neo liberal politikalarıdır. Örgütün, İtalya-Turin’deki eğitim merkezinde düzenlenen seminerler ile WTO programları arasında tam bir paralellik söz konusudur. Bu anlamda örneğin WTO’da ek-seriyetli bir anlaşma olan Hükümet Satın Almaları Anlaşması (Türkiye’deki adıyla İhale Yasası), çok taraflı ve bütün üye devletleri bağlayan bir anlaşma haline getirilmeye çalışılırken, Turin eğitimlerinin ana başlıklarından birini de İhalelerde Şeffaflık, Öngörülebilirlik ve Kamu Satın Almaları (Public Procurement) oluşturmaktadır. Söz konusu bu eğitime esas olarak bürokratlar ve kamusal görevlerdeki yöneticiler alınmaktadır. Turin’deki diğer eğitim başlıkları arasında “Kamuda ve Özel Sektörde Yönetişim”, “Hizmetlerde Liberalizasyon” gibi seminerler de ILO gündemi ile kapitalist gündem arasındaki nesnel ilişkiyi ortaya koyar niteliktedir.

ILO'nun güncel çalışma alanlarından bir tanesi de bireysel emeklilik sistemleridir. Örgüt'te ege-men olan anlayışa göre, "ekonomik gerekçeler" ya-ni yeniden yapılanma, şirketler arası devir ve bir-leşmeler gibi nedenlerle işsiz kalan kitleler, sürekli eğitim, mesleki eğitim verilerek ya da geçici (ama kesinlikle geçici olmak zorundadır) statüyle kamu işlerinde esnek bir statüde istihdam edilmek sure-tiyle rehabilite edilebilir, birer esnaf ya da KOBİ sahibi olarak iş piyasalarına kazandırılabilirler. Bu kamu işleri "geçici" olmak zorundadır, çünkü ö-nünde sonunda özel sektöre devredilmesi gereke-cektir. İngilizce'deki adıyla bu "redundant"lar (iş-sizler arasında sayılmadıkları halde gerçekte işten çıkarılmış olanlar) için, bizzat onların kendi cepl-lerinden de katkıda bulunacağı bir "istihdam fonu" kurulabilirse, rehabilitasyona katkısı olabilir (3). Burada bu alıntıyı yapmamızın nedeni, işsiz kitle-ler için çözüm üretme çabalarımızı hafife almamız değil, Uluslar arası Çalışma Örgütü olan ILO'nun, işsizlik sorununun kökenine inmek, nedenlerini ve nasıl tümüyle ortadan kaldırılabileceğini tartışır-mak yerine işten çıkarmayı meşru bir olgu gibi ka-bul ederek çözüm arayışı içine girdiğinin görülme-sini sağlamaktır.

Ekonomik gerekçelerle işten çıkarılan işçilere farklı bir statü atfedilmesinin detaylı stratejileri karşısında ILO'nun nasıl konumlandığına gelecek olursak, bu stratejiler, işyerinde, uzun kıdeme sa-hip, eski işçilerin korunması amacıyla "ilk giren, son çıkar" ilkesini de kapsamaktadır. Şirketlerin maliyet muhasebesi kavramlarından biri olan bu strateji aslında, mal stoğunun şirketin üretim tar-zına göre en verimli stok devir işlemine tabi tutul-masını hedefler. İlk giren son çıkar usulünün kı-demli işçileri korumayı amaçladığı belirtilirken, "koruma" için öngörülen şey erken emeklilik ol-makta ve zorla erken emekli edilen bu grup, en son işten çıkarılma ilkesi uyarınca işten çıkarılma-mış, "yalnızca" erken emekli olmaya zorlanmış ol-maktadır. En üst düzeyde istihdam korumasına sa-hip olduğu ileri sürülen bu, kıdemli işgücünün ye-niden yapılanma sırasında da (isterse erken emek-lilik adı altında olsun) ilk giden grup olması duru-mu, işgücü uyarlamalarının paradoksal bir özelliği görüntüsünü vermektedir. Bu paradox, kapitalist i-deologlar tarafından "kıdemli işçilerin erken e-

meklilik gibi en iyi sosyal korumadan yararlanabil-meleri" (4) biçiminde açıklanmaktadır.

Peki bu erken emeklilik döngüsü nasıl işler? İlk adım, ülkelerde geçerli emeklilik yaşının aşamalı olarak 5 yıl daha artırılmasıdır (5). Örnekleme gerekirse, emeklilik yaşının bugün 65 olduğunu varsayalım, bu sınır diyelim ilk 3-4 yıl içerisinde 70'e çıkarılacaktır. İkinci adım, tek tek ülkeler dü-zeyinde yapılan eğitim, konferans ve çeşitli yayın faaliyetleriyle erken emekliliğin özendirilmesi, gençler arasında yaşanan işsizlik olgusunun aşıl-ması için başka bir çıkar yol olmadığına toplumun geniş kesimlerine anlatılması ve erken emekliliğin vaz geçilmez bir olgu gibi kabul edilmesinin sağlan-masıdır. Fakat bu iki adım birbiriyle çelişik bir gö-rünüm arz etmektedir; zira, bir yandan emeklilik yaşı yükseltilecek, diğer yandan çalışanlar, erken emekli olmaya özendirilecektir. Buradaki mantık özetle şöyle işler: Bugün geçerli sistem üzerinden erken emekli olan (örneğin 50 yaşında) bir işçinin emeklilik ücretine baz alınacak hesaplamalardaki kaybı, 65 ile 50 yaş arasındaki yıl farkı, yani 15 yıl kadar olacaktır. Yasal emeklilik yaşı 70'e yükseltil-diğinde aynı işçinin emeklilik ücreti hesaplaması-nda baz olarak alınacak ücret kaybı bu kez 20 yıla yükselecektir. Başka bir deyişle, bu örnekleme, işçi sınıfından sermaye sınıfına kaynak aktarma yolla-rından birinin de emeklilik sistemleri üzerinde kurgulanan oyunlar olduğunu açıkça ortaya koy-maktadır. Oyunun üçüncü adımında devreye bu kez bireysel (özel) emeklilik sistemleri girer. Şili modeli örnek alınarak dizayn edilen bu sistem, ta-mamen işçilerin kendilerince ödenen katkılara da-yanan bir çeşit zorunlu tasarruf hesabı gibi çalışır. Başlangıçta yasal sistemle bir arada ve seçenekli ol-larak uygulanan bireysel emeklilik sisteminde ni-hai hedef, kamusal emeklilik sisteminin adım adım ortadan kaldırılmasıdır. Bu nihai hedef ilk aşama-da pek açığa vurulmasa da, sistem teorisyenlerinin "Kamusal emeklilik istihdamı öldürür." (6) tarzı konuşmalarının satır aralarından gerçek amacı çı-karmak zor değildir. Erken emeklilik döngüsünün birinci adımında gerçekleştirilen emeklilik yaşının yükseltilmesi girişimi sonucunda, isteği dışında er-ken emekliye sevk edilen işçilerin gelir düzeyi dü-şeceği için bu gruptaki işçiler muhtemelen bireysel emeklilik sistemine dahil olmamanın pişmanlığını

yaşayarak genç nesillere örnek teşkil etmede kullanılacaktır. Böylece çalışma yaşamındaki işçiler, ileride kamusal emekliliğin kendilerine yeterli olmayacağını görece ve gelecek güvencelerini biraz daha güçlendirmek için bireysel emeklilik sistemine giriş yapmaya başlayacaklardır. Bu aşamaya kısaca “alıştırma süreci” denilebilir. Ve giderek kamusal emeklilik terk edilecek, çalışanların kamusal sistemde biriken sosyal fonları, yeni bir kaynak transferi biçiminde sermayeye teslim edilecektir.

Günümüzde ILO'nun gündeminin belirleyicisi neoliberal politikalarıdır. Kamusal görevlerdeki yöneticilerin ve bürokratların çağrılı oldukları eğitim seminerlerinde “kamuda ve özel sektörde yönetim, hizmetlerde liberalizasyon” gibi konular tartışılmaktadır. ILO'nun bir diğer çalışma alanını da özel emeklilik sistemleri oluşturmaktadır. Günümüzde ILO, gündemindeki konular ve aldığı kararlarla üçlü temsil görüntüsünü bile kaldırmış ve sermayenin temsili rolünü bizatihi üstlenmiş durumdadır.

Diğer yandan ILO nezdinde atılan adımlardan bazıları vardır ki, kapitalist sistemde ILO gibi bir kuruma neden ihtiyaç bulunduğunu göstermektedir. Çocuk işçiliğine karşı yıllar süren çabaların ardından çıkarılan ILO Sözleşmesi ve I-PEC Projesi özellikle geri kalmış ve gelişmekte olan pek çok ülkede çocuk işçiliği üzerinde gerçekten etkili olmaktadır. Her ne kadar, içinde yaşadığımız sistemde kadın, çocuk vb farklı gruplara yönelik sömürü çarklarını tümünden sonlandırmanın olanaksızlığı biliniyor olsa da bu tip pratiklerin belli düzeyde de olsa sistemin zapt u rapt altına alınmasına yaptığı katkının önemi inkar edilemez. Bu anlamda, çatışmaları çözümlenme ve erteleme amacıyla oluşturulmuş tüm diğer kapitalist yapılar için geçerli olan tespiti ILO için de yapmak yerinde olacaktır: Sorun, WTO, IMF, WB ya da ILO'da değil, sürekli ola-

rak çatışma üretmesi dolayısıyla bu yapılara muhtaç olan kapitalist sistemin kendisindedir. Bu tespit karşısında, çelişkilerin törpülenmesinin sınıf mücadelesine yarar değil tersine zarar getireceği tezi de ileri sürülebilir kuşkusuz. Ancak, doğru olanın, sınıf mücadelesini yalnızca bir kaos beklentisine indirgemek değil bir yandan kapitalist sistem işleyişi içerisinde işçi sınıfının ekonomik ve sosyal kazanımlarını genişletmenin yollarını zorlarken diğer yandan da kitlelere sınıf bilinci ve politik perspektif kazandırmak olduğu göz ardı edilmemelidir. Yine bu bağlamda, ILO'nun bugünkü güç kaybına rağmen mücadeleye ne tür bir katkı sunabileceği araştırılmalı, ancak bu tip çalışmalar kitlelere, çalışma koşullarının görece iyileşmesi ya da ücret vb ekonomik kazanımlarda küçük zaferler elde edilmesinin sistem içindeki eşitsizliği ortadan kaldıramayacağı, emek sömürsünü yok edemeyeceği ve mülkiyet ilişkilerini kökten değiştiremeyeceğine dair teorik ve politik perspektifin kazandırılmasına engel olmamalıdır.

Kaynaklar

1. “Eğer Ruslar Avrupa'daki 60 ya da 70 tümenlik bir askeri gücün kendileri için bir tehdit oluşturacağına inanıyorlarsa çılgın olmalı. Onların, uğruna savaşacakları ticari bir işi yok ve ben bunu yapacaklarını zannetmiyorum.” Eisenhower'ın savaşların sadece sermaye için ve sermaye tarafından çıkarılabileceğine ilişkin cümlesi Memorandum, dated February 6, 1951, by George M. Elsey to President Harry S. Truman/ Anti-MAI web sitesi.
2. Doç. Dr. Ali Rıza Büyüksulu, Avrupa Birliği Perspektifinden ve Endüstri İlişkileri Boyutuyla Yeni İş Kanunu: Esneklik ve İş Güvencesi, Derin Yayınları, 01, 01, 2004.
3. “Yeniden Yapılanan Türkiye’de Emek Piyasaları” Başlıklı ILO Raporu, Temmuz 2002.
4. “Yeniden Yapılanan Türkiye’de emek piyasaları” başlıklı ILO Raporu, Temmuz 2002.
5. Presidency Conclusions Barcelona, March 2002.
6. Alıntı: Pension Funds in Europe: Arthitecture, Management and Investment Policies/ETUI.●